

Mirosław Ponczek

KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI A KULTURA FIZYCZNA W OKRESIE POLSKI LUDOWEJ I III RZECZYPOSPOLITEJ (GŁOSA BADAWCZE)

Słowa kluczowe: Kultura fizyczna, Kościół rzymskokatolicki, Polska Ludowa, III Rzecz-
pospolita

ABSTRACT

Roman Catholic Church a Physical Culture in the period peoples Poland and III Republic of Poland (Searching Gloss)

Key words: physical culture, Roman Catholic Church, peoples Poland, III Republic
of Poland

Roman Catholic was in communication with polish catholic organizations of sports (SALOS, Catholic Sports Association Republic of Poland, Parohial Club Sports). The activity of the catholic youth organizations in Poland (1989–2000) was both of programmatic and practical character.

I.

Monografia *Kultura fizyczna w polskich katolickich organizacjach młodzieżowych II Rzeczypospolitej* — opublikowana w Wydawnictwie Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach w 1997 r. — wieńczyła ponaddziesięcioletni okres badań nad rolą Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej (to jest Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Żeńskiej 1919–1934 oraz Katolickiego Związku Młodzieży Męskiej i Katolickiego Związku Młodzieży Żeńskiej 1934–1939 w Polsce międzywojennej)¹.

¹ M. Ponczek, *Kultura fizyczna w polskich katolickich organizacjach młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997, ss. 211.

Kościół rzymskokatolicki od późnego antyku po przełom XIX stulecia odnosił się do kultury fizycznej z dużą rezerwą. Charakteryzowała ją najpierw negacja (działo się to wtedy, kiedy panowała asceza²). Było to widoczne nie tylko w średniowieczu, ale i w odrodzeniu, które w swej istocie polegało na zwróceniu się ku kulturze fizycznej, a przez to ku naturze i ludzkiemu ciału.

W czasach nowożytnych życie codzienne, którego ważnym komponentem była kultura fizyczna, powodowało uelastycznienie poglądów Stolicy Piotrowej na tę dziedzinę aktywności ludzkiej. Kościół stopniowo (ewolucyjnie) przewartościował swój stosunek do ciała i sfery życia codziennego.

Pod koniec XIX wieku papież Leon XIII w encyklice o kwestii robotniczej „*Rerum novarum*” z 1891 r. zwrócił uwagę na rolę wypoczynku i przerwy w pracy oraz zagospodarowanie czasu wolnego oraz na na zdrowie pracowników³.

Papież Pius X — po spotkaniu z Pierre de Coubertinem w Rzymie w 1905 r. — ufundował nagrodę dla zwycięzców w regatach żeglarskich Igrzysk V Olimpiady Nowożytnej, mających się odbyć w 1908 r. w Rzymie. Po wycofaniu się Włoch z organizacji tych zawodów igrzyska olimpijskie zorganizowane zostały ostatecznie w Londynie. Stanowisko Watykanu i papieża Piusa X wobec igrzysk olimpijskich było pozytywne.

Następca Piusa X na stolicy Piotrowej — Pius XI, jeszcze jako młody ksiądz Achille Ratti — był alpinistą. Stąd też nic dziwnego w tym, że w jednej ze swych pierwszych encyklik „*Divini illius Magistrii*”, czyli „*O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*” z 1929 r. — jako pierwszy z biskupów Rzymu — użył określenia kultura fizyczna. Umiejszczył ją w „[...] różnorodności szkół, stowarzyszeń i wszelkiego rodzaju instytucji, zmierzających do wyrobienia młodzieży przy studium literackim i naukowym oraz poprzez samą nawet zabawą i kulturą fizyczną, w religijnej pobożności”⁴.

² Por. M. Ponczek, *Ewolucja w poglądach i praktyce Kościoła katolickiego wobec problemów kultury fizycznej*. [w:] „Kultura Fizyczna z. IV”, Prace Naukowe WSP w Częstochowie, pod red. J. Rodziewicz-Gruhn i E. Malolepszego, Częstochowa 2001, s. 41–57.

³ Encyklika Leona XIII o kwestii robotniczej „*Rerum novarum*”. Przetłumaczył wstępem i objaśnieniami opatrzył ks. J. Piwowarczyk, Kraków 1931, s. 64–66, w zbiorach Archiwum Metropolitalnego w Krakowie. Por. M. Ponczek, *op. cit.*, s. 17.

⁴ Cyt. za „*Divini illius Magistrii*”. *Encyklika Piusa XI „O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*. [w:] *Notificationes e Curia Principis Metropolitae Cracoviensis*, Kraków 1930, nr V–VI, s. 87. Zob. dodatkowo M. Ponczek, *Uniwersalne znaczenie encykliki papieskiej „Divini illius Magistrii” dla rozwoju kultury fizycznej polskiej młodzieży katolickiej w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Wiara a sport*, praca zbiorowa pod redakcją Z. Dziubińskiego z okazji VII Pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do Ojczyzny 5–17 czerwca 1999 r., Warszawa 1999, s. 55–64.

Encyklika Piusa XI „O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży” zdynamizowała działalność polskich katolickich organizacji młodzieżowych w dziedzinie kultury fizycznej, a zwłaszcza w sporcie, wychowaniu fizycznym, przysposobieniu wojskowym i częściowo w turystyce. Polskie młodzieżowe organizacje katolickie liczyły w przededniu wybuchu II wojny światowej blisko 400 tys. chłopców i dziewcząt, rozwijających tę dziedzinę aktywności społecznej w ponad 2, 4 tys. kółkach wf (męskich i żeńskich), łącznie około 64 tys. osób⁵.

II.

Kościół rzymskokatolicki w Polsce wyartykułował oficjalnie swój stosunek do kultury fizycznej głosem kolegialnym Episkopatu Polski dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Stało się to konkretnie w 1991 oraz w 1995 r. (List Pastorski Episkopatu Polski „O zagrożeniach zdrowia i sportu” z 4 lutego 1991 r.; List Pastorski Episkopatu Polski „O chrześcijańskich walorach turystyki” z 16–18 marca 1995 r.)⁶.

W okresie Polski Ludowej (1945–1989) Kościół rzymskokatolicki nie miał sposobności do pełnego wyrażenia swojej opinii na temat roli kultury fizycznej w życiu publicznym, ponieważ praktycznie (od 1950 r.)⁷ w kraju nie działały katolickie organizacje społeczne, prawnie uznawane przez ówczesne państwo polskie.

W archiwach państwowych nie odnaleziono żadnego śladu świadczącego o istnieniu jakichkolwiek katolickich organizacji młodzieżowych uznawanych przez państwo po 1950 – 1952 r.

Natomiast z kwerendy akt Archiwum Metropolitalnego w Krakowie, a zwłaszcza Archidiecezjalnego w Poznaniu (w Poznaniu — podobnie jak w okresie II Rzeczypospolitej — mieściła się do 1950 r. centrala polskich katolickich organizacji młodzieżowych) wynika, iż oddziały Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej (KSMM) działały jeszcze w latach czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych w Polsce. Dotyczy to krakowskiej i gnieźnieńsko-poznańskiej prowincji kościelnej, ze względu na „tolerowanie”

⁵ Por. Statystyka w zakresie kultury fizycznej — rozdział III *Baza materialna kultury fizycznej w młodzieżowych stowarzyszeniach katolickich Polski Odrodzonej*, [w:] M. Ponczek, *Kultura fizyczna w polskich katolickich organizacjach młodzieżowych...*, s. 49–51.

⁶ Por. M. Ponczek, *Episkopat Polski wobec sportu i turystyki w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*. Praca zbiorowa pod redakcją Z. Dziubińskiego, Warszawa 2000, s. 78–86.

⁷ Taki wniosek wypływa z prowadzonych przez autora prezentowanego artykułu (od 1990 roku) kwerend w archiwach państwowych i kościelnych.

przez ówczesne władze Polski Ludowej autorytetów moralnych dwóch wielkich hierarchów Kościoła rzymskokatolickiego, księcia kard. metropolity krakowskiego Adama Sapiehy oraz prymasa Polski kard. Augusta Hlonda.

Casus krakowskiej oraz gnieźnieńsko-poznańskiej prowincji kościelnej (w przypadku KSM-ów) nie obowiązywał w omawianym czasie na obszarach pozostałych metropolii archidiecezjalnych i diecezjach Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce.

III.

Po zwrocie politycznym z czerwca 1989 r. i ustanowieniu rządu Tadeusza Mazowieckiego — w Polsce nastąpił początek przemian systemowych, w wyniku których zaistniały ustrojowe przesłanki do działalności w kraju katolickich stowarzyszeń młodzieżowych i sportowych.

W 1992 r. powstała w Warszawie Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Zarejestrowano ją w ówczesnym Urzędzie Kultury Fizycznej i Turystyki 29 czerwca tego roku, jako stowarzyszenie kultury fizycznej „[...] prowadzące działalność sportowo-wychowawczą wśród dzieci i młodzieży (dziewcząt i chłopców) — posługując się systemem prewencyjnym założyciela Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko oraz kierując się ofertą programową do wszystkich młodych, a szczególnie do biednych, ubogich wywodzących się z rodzin wychowawczo zaniedbanych i patologicznych”⁸.

SALOS RP ma stowarzyszenia inspektoralne (inspektorii krakowskiej, piłskiej, warszawskiej, wrocławskiej). W inspektorium krakowskim jest osiem stowarzyszeń lokalnych SALOS (w Chybiu, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Oświęcimiu, Kornowacu, Przemyśle i Rzeszowie). W obszarze piłskiej inspektorii salezjańskiej znajduje się dziewięć stowarzyszeń lokalnych SALOS (w Bydgoszczy, Chojnicach, Dobrznie, Gdańsku, Rumii, Łądzie nad Wartą, Pile, Słupsku i Szczecinie). W obrębie warszawskiej inspektorii salezjańskiej działa dwadzieścia stowarzyszeń lokalnych SALOS (w Czerwieńsku, Kutnie, Lutomerzu, Łodzi — przy ul. Kopcińskiego, Łodzi — przy ul. Wodnej, Mińsku Mazowieckim, Olsztynie, Ostródzie, Płocku, Różanymstoku, Sępólnie, Smolnikach, Sokołowie Podlaskim, Suwałkach, Tolknicku, Warszawie — przy ul. Kawęczyńskiej, Warszawie — przy ul. Wiślanej, Warszawie — przy ul. Dereniowej i Żyrardowie).

Na terytorium wrocławskiej inspektorii salezjańskiej działają cztery stowarzyszenia lokalne SALOS (w Częstochowie, Lublinie, Poznaniu, we Wro-

⁸ Cyt. za *Salezjańska Organizacja Sportowa. Członek Polissportive Giovanili Salesiane Europa i Polskiego Komitetu Olimpijskiego*, Warszawa 1995, s. 2, w Składnicy Akt Salezjańskiej Organizacji Sportowej Rzeczypospolitej Polskiej, ul. Kawęczyńska 53, 03-775 Warszawa.

clawiu). Oprócz tego w SALOS RP istnieją dwie żeńskie centrale stowarzyszeń lokalnych tej organizacji: w ramach inspektorii warszawskiej siostr salezjanek (w Jastrzębiu Zdroju, Łodzi i Warszawie) oraz w obszarze inspektorii wrocławskiej siostr salezjanek (w Czaplinku, Nowej Rudzie, Ostrowie Wlkp., Pieszycach i Połczynie)⁹.

Z kontaktów własnych autora referatu z kołami SALOS na terenie Świętochłowic oraz Sosnowca wiadomo, że w tych miastach (w niedalekiej przyszłości) rozwiną się lokalne stowarzyszenia SALOS.

W 1992 r. (16 czerwca) w Urzędzie Kultury Fizycznej i Turystyki zarejestrowane zostało w Warszawie Katolickie Stowarzyszenie Sportowe Rzeczypospolitej Polskiej (KSSRP). Prezesem stowarzyszenia został bp Andrzej Śliwiński — ordynariusz diecezji elbląskiej, ówczesny przewodniczący Podkomisji Episkopatu Polski ds. Kultury Zdrowotnej Sportu (wiceprezesami tej organizacji mianowano ks. Mirosław Mikulskiego — z Warszawy — kapelana sportu polskiego oraz ks. Józefa Jońcę z Warszawy i Mieczysława Pawłaka z Piaseczna; sekretarzem generalnym KSSRP został wtedy wybrany nieżyjący już redaktor Włodzimierz Strzyżewski, a skarbnikiem również przedstawiciel tej samej grupy zawodowej, Andrzej Person)¹⁰.

Celem statutowym KSSRP jest „[...] wychowanie dzieci, młodzieży i dorosłych przez kulturę fizyczną, m.in. sport i turystykę, w oparciu o zasady etyki katolickiej oraz udział w międzynarodowej wymianie młodzieży i katolickich, jak też międzynarodowych imprezach sportowych, również przygotowanie stowarzyszenia do udziału w zawodach od startu w mistrzostwach parafialnych do Igrzysk Olimpijskich w różnych dyscyplinach sportowych i rekreacyjnych (dla osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych)”¹¹.

KSSRP ma więc do spełnienia ambitne zadania. W niektórych klubach parafialnych (na przykład w Parafialnym Klubie Sportowym „Jadwiga” w Krakowie czy też w Parafialnym Klubie Sportowym w Olkuszu) młodzież katolicka reprezentuje dobry krajowy poziom sportu wyczynowego. W Krakowie dotyczy to m.in. hokeja na lodzie¹² (jest to zasługa byłego reprezentanta Polski i olimpijczyka w tej dziedzinie sportu, ks. Pawła Łukaszkę), a w Olkuszu m.in. akrobatyki sportowej, zaś w Kalwarii Zebrzydowskiej gier zespołowych.

⁹ *Ibidem*, s. 5–6.

¹⁰ „Mistrz”. Biuletyn. Katolickie Stowarzyszenie Sportowe Rzeczypospolitej Polskiej 1995, nr 1, s. 7.

¹¹ *Ibidem*, s. 7 i n.

¹² Składnica Akt Parafialnego Klubu Sportowego „Jadwiga” przy Parafii św. Jadwigi w Krakowie. Dane ogólne o klubie, bez sygn. bp.

Z danych zaczerpniętych od badającej zagadnienia rozwoju Parafialnych Klubów Sportowych w Krakowie Małgorzaty Natanek z AWF im. Bronisława Czecha wynika, że kluby te (zorganizowane w Małopolskim Związku Parafialnych Klubów Sportowych) — uzyskały z Urzędu Marszałkowskiego w tym mieście dotację na działalność w dziedzinie kultury fizycznej w wysokości 36 tys. zł w 1999 r. i w tej samej wysokości w 2000 r. Kuria Archidiecezjalna w Krakowie na ten cel miała wyasygnować w 1999 r. 14 tys. zł, a w 2000 r. 20 tys. zł. Z tych samych źródeł wynikało, że znana impreza sportowo-kulturalna organizowana od lat dziewięćdziesiątych dla dzieci i młodzieży przez Ojców Pijarów, „Parafiada” w Warszawie — finansowana miała być centralnie w roku 2000 z Urzędu Kultury Fizycznej i Sportu¹³. Były to środki rzędu kilkunastu tysięcy złotych.

Tymczasem na obszarze diecezji sosnowieckiej należącej do częstochowskiej prowincji kościelnej rozwijane są działania sportowe od zarania istnienia tej diecezji.

W 1992 r. m.in. w parafialnych klubach sportowych przeprowadzane są rozgrywki o Puchar Biskupa Sosnowieckiego ks. dr. Adama Śmigielskiego SDB — w tenisie stołowym i piłce nożnej. Głównymi organizatorami tego typu imprez sportowych byli w diecezji sosnowieckiej: ks. Leszek Kapela, ks. Krzysztof Skorupka, ks. Marek Szelaąg i ks. Artur Szlęzak.

IV.

Z danych kościelnych diecezji sosnowieckiej z 1999 r. wynika, że w SALOS RP zrzeszonych było około 30 tys. członków. W ramach tej organizacji urządzono rocznie w Polsce około 450 zawodów sportowo-rekreacyjnych. Łącznie SALOS jak również KSSRP oraz parafialne kluby sportowe i pijarski ruch parafiadowy zorganizowały około 200 obozów sportowych dla dzieci i młodzieży¹⁴. Sosnowiecka dokumentacja diecezjalna nie podaje źródeł finansowania wspomnianych imprez.

W ostatnim czasie jeden z czołowych tygodników kościelnych informował opinię publiczną Polski o zorganizowaniu 22 września 2001 r. trzeciej pielgrzymki rowerowej, w której wziął również udział prymas Polski ks. kardynał Józef Glemp. Ks. prymas „[...] wyruszył z tłumem młodych spod wila-

¹³ Informacje i materiały uzyskane od Małgorzaty Natanek, pracownika naukowo-dydaktycznego, AWF im. Bronisława Czecha w Krakowie 12 grudnia 2000 r.

¹⁴ Informator Pielgrzyma. Wizyta Apostolska Jana Pawła II w Sosnowcu, 14 czerwca 1999 r. Kuria Diecezjalna w Sosnowcu, Sosnowiec 1999, s. 140–141.

nowskiego kościoła św. Anny, natomiast ks. bp. Piotr Jarecki Przybył spod archikatedry św. Jana”¹⁵.

Fakt ten świadczył o tym, że obok szeregowych księży, również hierarchowie Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce doby obecnej doceniają w praktyce rolę kultury fizycznej w życiu publicznym. Może być ona drogą ku umiarkowaniu, „niosącemu równowagę i umiar podstawowym funkcjom życia fizycznego”¹⁶, które naśladują w ćwiczeniach gimnastycznych ruchy naturalne człowieka¹⁷.

Kultura fizyczna (sport, wychowanie fizyczne, rekreacja i rehabilitacja ruchowa oraz turystyka) mogą być z pewnością nadal ważnym elementem działalności wspólnot, ugrupowań oraz stowarzyszeń Kościoła rzymskokatolickiego, szczególnie wśród młodzieży. Świadczy o tym aktywność w Polsce (po 1990 r.) wielu stowarzyszeń lokalnych SALOS RP, KSS RP i parafialnych klubów sportowych, wreszcie parafiadowych zawodów tego typu, tak też innych imprez o charakterze rekreacyjnym i turystycznym¹⁸.

¹⁵ „Niedziela” Tygodnik Katolicki, nr 40. D. Rok XL IV Częstochowa – Sosnowiec, 7 października 2001, s. 26.

¹⁶ *Mężny i umiarkowany. Według opracowania ks. Pierino Galeone na temat heroicznego praktykowania Ojca Pio cnot kardynalnych*, „Voce di Padre Pi”, R. 1999, s. 15–17.

¹⁷ Ks. S. Gillet OP, *Kształtowanie charakteru*, Lublin 2001, s. 134–135 (rozdział II „Prawa tworzenia się nawyków”, podrozdz. II „Sporty”).

¹⁸ Dla Kościoła rzymskokatolickiego w skali polskiej i powszechnej turystyka (obok sportu i wychowania fizycznego oraz rehabilitacji ruchowej) jest liczącym się czynnikiem kształtującym osobowość, normy etyczne i obywatelskie młodego pokolenia. Por. *Turystyka w służbie pokoju i dialogu między cywilizacjami. Oędzie Jana Pawła II na XXII Światowy Dzień Turystyki 2001 r.*, „L’Osservatore Romano” 2001, nr 9, R. XXII, s. 4–6 oraz M. Ponczek, *Zarys działalności turystyczno-krajoznawczej katolickiej młodzieży męskiej i żeńskiej w II i III Rzeczypospolitej. In honorem Kazimierz Toporowicz w 70. Rocznice urodzin*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce południowej*. Praca zbiorowa pod redakcją A. Nowakowskiego, Katowice – Wadowice 2001, s. 74–77. Zob. też M. Ponczek, *Aletywność działania w turystyce w świetle najnowszych dokumentów papieskich oraz innych enuncjacji papieskich (do 200 roku)*, [w:] *Antropologia sportu*, pod red. Z. Dziubińskiego, SALOS, Warszawa 2002, s. 397–402.